

dr. hab. Mircea Dan BOB

**MANUAL ELEMENTAR DE DREPT PRIVAT
ROMAN**

dr. hab. MIRCEA DAN BOB

**MANUAL ELEMENTAR
DE DREPT PRIVAT ROMAN**

Universul Juridic
București
-2016-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2016, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOTIT DE SEMNĂTURA
ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOB, MIRCEA DAN

Manual elementar de drept privat roman / Mircea Dan Bob. -

București : Universul Juridic, 2016

Bibliogr.

ISBN 978-606-673-759-3

347(37)(075.8)

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

Cuvântul autorului

Materia Dreptului privat roman așează bazele de formare a viitorului jurist.

La Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca, pregătirea în domeniu se bazează cumulativ pe cursul vorbit și cel tipărit. Prin urmare, acest Manual vine să completeze discuția directă pe spețele conținute în textele de drept roman făcute la cursul vorbit, respectiv la tutoriale și întâlniri online pentru cei de la învățământ la distanță. Conținutul său oferă un bagaj de noțiuni teoretice elementare, ce se completează însă în mod necesar cu frecventarea cursurilor și cu utilizarea izvoarelor (în principal Gaius și Iustinian). Studentul trebuie să participe la cursurile vorbite pentru a deprinde maniera în care se abordează o problemă de drept, să vadă cum se descifrează și comentează textele din *Corpus iuris civilis* și din alte izvoare, respectiv cum se ajunge la o soluție în drept.

Manualul este rezultatul cercetărilor ce le-am întreprins din 2005 până astăzi în vederea optimizării modului de predare a materiei. În această perioadă, am lucrat la actualizarea cursului maestrului nostru, profesor doctor docent Vladimir Hanga, ajungând progresiv la refacerea integrală sau parțială a capitolelor acestuia. Recunoștința autorului se îndreaptă de aceea spre memoria celui care i-a condus teza de doctorat și l-a alăturat continuator al operei sale didactice și de cercetare, așa cum nu mulți deținători ai titlului de profesor universitar au tăria să o facă.

Cluj-Napoca, noiembrie 2015

Capitolul I

Introducere în studiul dreptului roman

Ce este și de ce studiem Dreptul Roman?

1. Societatea europeană aflată astăzi în căutarea unității politice și economice se zbate să-și cristalizeze identitatea unitară. Un rol central în identificarea acesteia îl are patrimoniul spiritual greco-roman, având între componentele sale de bază Dreptul Roman. Această titulatură acoperă în ordine istorică trei sensuri.

Primul desemnează regulile juridice ce au guvernat societatea antică romană, de la Legea celor XII Table până la codificarea iustiniană. Este vorba de douăsprezece secole de evoluție a regulilor de drept derivate din procedura de judecată și (mai târziu) din reflexia științifică, sub influența diverselor obiective politice. Un ansamblu unitar prin rădăcina comună și prin metoda folosită pentru a-l ține în pas cu necesitățile practicii. Un set de reguli ce au vizat la început o cetate oarecare, preocupată de agricultură și rezistență armată, care s-a extins apoi militar transformându-se în probabil cel mai formidabil imperiu cunoscut în istoria omenirii, pentru a intra din sec. III p.Chr. pe panta fără întoarcere a declinului.

Cel de-al doilea sens pornește de la compilația lui Iustinian, bază a ceea ce s-a numit din sec. XII receptarea Dreptului Roman în Occidentul european. Studiile întreprinse în Evul mediu târziu și în zorii epocii moderne asupra textelor din *Corpus iuris civilis* au pus bazele unei tradiții juridice și politice profunde în statele Europei continentale și în toate celelalte state de pe alte continente care le-au împrumutat ulterior modelul de dezvoltare. Suveranii europeni au încercat să împrumute aureola de legiuitor a cezarilor Romei, imitându-i în elaborarea unor codificări de mică sau de mare anvergură. Ca urmare, Dreptul Roman semnifică în al doilea său înțeles acel *ius commune* european continental, pe care s-a construit actuala tradiție civilistă, cunoscută și sub denumirile alternative de continental europeană sau romano-germanică. În acest sens, a fost folosit – de la caz la caz – fie pentru a înlocui cutumele medievale locale insuficient de perfecționate, fie ca sursă de inspirație pentru noi orientări în drept, fie pur și simplu ca reglementare repusă în vigoare în calitate de drept pozitiv.

Acest *ius commune* vest european a fost punctul de pornire al codificărilor de sec. XIX. Codurile epocii moderne au împrumutat copios planul și conținutul Instituțiilor lui Gaius și ale împăratului Iustinian, iar lumea întreagă avidă de civilizare le-a preluat pe cinci continente. Intrarea lor în vigoare a stopat în drept influența directă a Dreptului Roman. În fapt, codurile civile francez (1804), elvețian (1807), austriac (1811) și german (1896) au fost fructul tradiției de raționare juridică construite începând din sec. XII și au generat cel de-al treilea sens al Dreptului Roman. Acesta trăiește mai departe în codificările moderne ale Occidentului european și peste tot în lume unde acestea au fost împrumutate.

La peste două secole de la intrarea în vigoare a primului cod civil modern (Code Napoléon, 1804), Europa își caută (din nou) o nouă unitate juridică. Acum însă dreptul roman nu mai este cunoscut direct decât de specialiștii săi. Noțiunile inventate și perfecționate de jurisconșulții romani au intrat deja în obișnuința unei științe a dreptului privat

europăean ce își revendică maturitatea: codurile de secol XIX și jurisprudența aferentă i-au devenit acum rădăcinile de referință. În comisiile de codificare naționale și europene nu se mai discută direct despre Dreptul Roman, iar romanistii nu se mai interesează neapărat de dreptul pozitiv: codurile moderne au eliminat aplicarea legislativă și jurisprudențială directă a Corpusului lui Iustinian, astfel că practicianul nu mai trebuie neapărat să cunoască Dreptul Roman iar romanistul este fericit că se poate dedica exclusiv cercetării. În plus, dominația anglo-germanică în Europa a imprimat în ultimele decenii tendințe liberale în comisiile de legiferare, care proclamă emfatic nașterea unui *new european private law*.

De ce totuși un manual de drept roman într-un învățământ juridic care se vrea tot mai minimalist, pentru a nu stresa creierii încărcăți de jocuri de strategie, seriale descărcate de pe torrente și de comunități virtuale ai studentului secolului XXI?

Pentru că (1) unificarea Europei nu a fost proiectată săptămâna trecută, ci este rezultatul a aproape trei milenii de *experiență spirituală comună*: o experiență întemeiată pe moștenirea greco-romană.

Pentru că (2) „noul” drept privat european folosește noțiunile de bună-credință, contract, proprietate, succesiune, îmbogățire fără justă cauză, testament, condiție, uzuca-piune, gaj, creditor, prescripție, răspundere civilă, gestiune de afaceri, plată, cesiune de creanță, debitor, culpă, ipotecă etc. – noțiuni pe care Quintus Mucius Scaevola le sistematiza teoretic și avocatul Cicero le folosea practic încă din sec. I a.Chr., iar jurisconșulții clasici precum Papinian, Ulpian și Gaius le perfecționau în sec. II p.Chr. Alfabetul juridic inventat de către romani ne servește și astăzi, după cum bine se exprima romanistul german Rudolf von Jhering.

Pentru că (3) un paradox surprinde privitorul tabloului contemporan: lumea anglo-americană, dezvoltată istoric în afara tradiției juridice romane, a urmat și urmează involuntar exact evoluția societății romane și a dreptului ei într-o manieră mult mai fidelă decât Europa continentală, leagănul continuității romane: *e.g.*, sistemul *Equity* a dublat și modernizat pe cel de *common law*, exact cum dreptul pretorian a acționat față de vechiul *ius civile*; sistemul electorilor practicat la alegerea președintelui SUA corespunde mecanismului imaginat începând cu sec. VI a.Chr. de regele Servius Tullius pentru votul în adunările centuriate; preeminența precedentului judiciar ca izvor de drept în *common law* ne amintește că jurisconșulții clasici erau în primul rând practicieni ai dreptului și că Digestele lui Iustinian conțin în primul rând cazuistică.

Pentru că (4) eternul uman remarcabil surprins de scriitorii greci și latini în literatură este valabil și în domeniul juridic: criză economică a existat și în dreptul roman postclasic, a cărui experiență în soluționarea problemelor nu ne poate fi decât utilă. Societatea romană s-a confruntat la sfârșit de republică cu schimbarea de semnificație a familiei tradiționale, dreptul trebuind să ofere soluții pentru conviețuirile stabile între necăsătoriți, tendințele de emancipare a persoanelor de sex feminin și copiilor etc. Problemele omului sunt în mare aceleași, iar studiul dreptului roman ne pune la dispoziție o experiență întinsă pe patrusprezece secole, a unei societăți în formare, expansiune și apoi declin.

Pentru că (5) o facultate de drept nu se poate rezuma la expunerea regulilor legislative și a soluțiilor jurisprudențiale ale momentului. Inflația legislativă și inconsecvența instanțelor le face rapid perisabile. Dreptul roman dezvoltă viitorului jurist *simțul evolutiv*: conștiința faptului că lucrurile se schimbă și el este chemat să răspundă cu soluții. În esență, juristul secolului XXI nu poate fi un simplu tehnician; el trebuie să știe de unde au venit noțiunile cu care lucrează, pentru a le înțelege apoi configurația actuală și a estima direcția în care se îndreaptă.

2. Originea regulilor juridice este prima chestiune ce trebuie lămurită unui debutant pe tărâmul dreptului. Cum apar, se modifică și dispar acestea? Mai multe răspunsuri s-au conturat de-a lungul istoriei:

Răspunsul dat la începutul evului mediu a fost de ordin teologic: dreptul ar fi în această optică un produs al voinței divine. Laicizarea, începută din Renaștere, a culminat cu ideile raționaliste: voința omului este liberă, omul este un Creator, deci dreptul este un produs al voinței atotputernice a omului. În consecință, normele ce le creează sunt imuabile și optime a-i satisface aspirațiile. Aceste idei aparțin precursorilor revoluției franceze, înscrise într-o atmosferă atee. Dreptul este „rațiunea omenească întrucât guvernează popoarele” (Montesquieu, III, C.1).

Dar ulterior s-a observat că rațiunea se poate înșela, prin urmare dreptul nu poate fi un produs arbitrar al voinței; acesta este o rezultată a necesităților impuse de mediul social. Echilibrul de forțe atins în societate la un moment dat și într-un anumit context se reflectă în juridic.

Se pune întrebarea: cum și când s-a atins primul moment de echilibru? Cum se ajunge la transformări în drept? Încotro se merge? Pentru a ne facilita răspunsul, trebuie să studiem evoluția societăților de la stadiul primitiv până la maturitate și apoi prăbușire.

3. Aici apare importanța dreptului roman. Istoria dreptului antic cunoaște și alte sisteme juridice ca cel egiptean, babilonian, feudal german etc. În pofida unor valori certe (precum Codul lui Hammurapi – ≈1750 a.Chr.), acestea nu au dezvoltat preocupări de teoretizare, ci au rămas la un stadiu pur pragmatic; niciuna din legislațiile antice n-a cristalizat în forme atât de precise și sistematice regulile de drept, încât acestea să poată rezista timpului așa cum a rezistat dreptul roman. Calitatea unei legislații se apreciază în posibilitatea de abstractizare a acesteia, în aptitudinea de a se constitui într-o sinteză universal aplicabilă. Empirismul codului lui Hammurapi nu poate concura cu rafinamentul în abstractizare al dreptului roman. Așa cum arătam mai sus, acesta oferă celui ce începe studiul dreptului o perspectivă istorică asupra instituțiilor ce le va învăța în anii următori. Înțelegerea regulilor juridice actuale nu poate fi desprinsă de cunoașterea originii și evoluției acestora; iar această cunoaștere trebuie integrată în contextul social-politic în care a avut loc. Jurisconsultul roman Celsus scria:

Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

„Cunoașterea legilor nu înseamnă posedarea cuvintelor, ci cunoașterea efectelor și virtualităților acestora” (Dig. I.3.17).

Celsus sugerează că pregătirea unui viitor jurist nu se reduce la reținerea formulilor legislative oferite de dreptul în vigoare. Este nevoie de o înțelegere bazată pe cunoașterea rădăcinilor și a evoluției ulterioare, pentru a percepe direcțiile prezente. Numai astfel viitorul jurist va dobândi abilitatea de a înțelege mișcarea fenomenului juridic și de a se adapta într-o lume caracterizată de instabilitate economică și de inflație legislativă. În plus, materia de față se înscrie în pachetul de discipline de studiu specifice anului întâi, ce au toate un scop pronunțat propedeutic. Studentul se va familiariza cu limbajul de specialitate, va învăța să conducă raționamentul juridic, va fi pus în situația de a analiza critic soluții de speță ingenioase. Acest studiu este util și juristului licențiat în drept, căruia îi oferă lămuriri asupra originii și evoluției instituțiilor.

4. Am arătat până aici importanța studiului Dreptului Roman. Dar care este situația actuală a studiilor de Drept Roman?

Există în lume la ora actuală a aparentă delăsare în domeniul studiilor clasice. Am putea lesne expedia problema, punând totul pe seama mercantilizării societății contemporane. Credem însă că lucrurile trebuie privite mai nuanțat.

Prăbușirea Romei în anul 476 a însemnat dispariția autorității politice a statului roman și, implicit, a calității oficiale a dreptului roman. Simulacrul de continuitate promovată de cuceritori nu putea prelua și continua evoluția unor instituții juridice; în cel mai bun caz, se poate socoti că le-a conservat pentru cercetările științifice din secolele următoare. Receptarea dreptului roman începând din sec. XII-XIII l-a repus în scenă, dar bartoliștii și succesorii lor (cel puțin) până la jurisconsultul francez Jacques Cujas nu uzau în cercetările lor de ceea ce noi numim simț istoric. A rezultat astfel maniera defectuoasă de cercetare și predare folosită până a doua jumătate a secolului XIX, în care s-a pus de multe ori și excesiv accentul mai degrabă pe memorare decât pe explicarea corectă a soluțiilor. De astfel de aspecte s-a legat curentul de opinie ostil, generat de revoluția franceză de la 1789, față de modul renașcentist nedocumentat și fantezist de a practica istoria.

Se poate observa cum, de fapt, toate revoluțiile au încercat să rupă cu tradiția și să înființeze o nouă ordine juridică. De pe poziția de luciditate ce am încercat să ne-o asumăm, vom observa că aceste atacuri au avut din nou (și) importante cauze interne. Dreptul nu a evoluat în ritmul extraordinarelor progrese făcute de celelalte științe sociale în secolele XVII-XIX. A apărut astfel justificată critica inițiată în secolul XIX de comunitatea savantă la adresa izolării (lipsei de receptivitate) a științei juridice în general. În această atmosferă s-a situat excesiva încărcare a studentului cu noțiuni inutile, după o concepție de predare încremenită. Reforma studiului Dreptului Roman s-a petrecut abia la finele secolului XIX și începutul secolului XX, când savanți precum Otto Lenel (Germania), Charles Appleton, Eduard Cuq (Franța), Vittorio Scialoja și Pietro Bonfante (Italia) l-au repus pe baze pur istorice.

Învățarea Dreptului Roman a fost indispensabilă în secolele XIX-XX ca sprijin explicativ al legislațiilor moderne. Utilitatea i se păstrează și în prezent; dar nu ni se mai pare suficient să urmărim apariția și evoluția unei instituții mergând până la Iustinian. Trebuie mers mai departe, fiind azi capabili să expunem maniera în care reglementarea romană a fost receptată în codificările civile. Numai așa va ajunge studentul să perceapă într-o manieră evolutivă instituțiile (precum și modul în care acestea au fost preluate de la o generație la alta), materia de față aducându-l până în pragul dreptului pozitiv.

Dreptul Roman își păstrează, din aceste motive, locul de primordial între disciplinele obligatorii predate la începutul studiilor juridice. Aceasta cu atât mai mult cu cât tentativa contemporană de realizare a unui sistem juridic unic european își găsește în acesta, așa cum arăta Reinhard Zimmerman, cel mai bun model al unui drept universalist.

Venind în întâmpinarea observațiilor de mai sus, vom căuta în permanență să facem conexiunea între trecutul și prezentul regulilor de drept, în cadrul unitar al studiilor de Drept Roman. Explicațiile nu vor ignora aspectele de ordin filosofic aflate la temelia instituțiilor și contextul social-economic sau politic în care s-au adoptat diversele reguli juridice.

LECTURI SUPLIMENTARE

„Niciodată nu veți ști noul Cod civil dacă veți învăța numai acest cod. Filosofii și juriconsulții Romei sunt încă dascălii omenirii. Clădirea legiurii noastre naționale am înălțat-o *în parte* cu bogatele materiale ce ne-au fost lăsate de la ei. Roma a supus Europa prin armele sale, a civilizat-o prin legile sale”.

(PORTALIS, 1804)

„Să-mi fie îngăduit să atrag băgarea de seamă asupra unei greșeli, răspândite de ignoranță și pe care lenea ar putea-o face să aibă trecere: că ar fi de ajuns de aici înainte, pentru acei care se hotărăsc să învețe legile, să cunoască numai codul civil. Nu putem să le repetăm îndeajuns că, luând pildă de la magistrații noștri cei mai mari și de la juriconsulții noștri cei mai vestiți, trebuie să învețe dreptul din izvorul lui cel mai curat, în legile romane. Numai cercetând și adâncind acest monument nepieritor de înțelepciune și de echitate se pot forma acei care năzuiesc la menirea cinstită de a lumina pe concetățenii lor asupra intereselor acestora ori să hotărăscă asupra litigiilor dintre ei”.

(GARY, 1805)

„Neîncetat vom alerga la dreptul roman, care este baza științei noastre, baza tuturor legislațiilor moderne. [...] Fără îndoială poate cineva să-și facă trebușoara sa ca judecător, ca avocat, fără îndoială poate cineva să întocmească o poliță fără să fi auzit măcar de Papinian, Ulpian, Modestin și alți juriconsulți romani. Însă, niciodată nu va putea să fie înzestrat cu judecată serioasă, cu agerime de minte, fără să fi urmat cu seriozitate doctrina și felul de privire a materiilor juridice a acestor juriconsulți, care cu drept cuvânt sunt numiți fondatorii științei noastre”.

(George MĂRZESCU, 1860)

„Dreptul Roman este pentru juriconsulții moderni de folos practic din punctul de vedere al culturii juridice. El perfecționează inteligența juridică și ne permite o bună înțelegere nu numai a legilor moderne, ci a oricăror legi. Analiza discuțiilor juriconsulților este o aleasă școală de raționare juridică. spiritul deprins cu mânăuirea acestor argumentări va stăpâni cu ușurință rară greutățile juridice. Dreptul Roman din punctul de vedere al tehnicii pure este monumentul cel mai desăvârșit al dialecticii juridice. El este gimnastica dreptului”.

(P. VAN WETTER, 1871)

„Corsicanul care se abține de la *vendetta* ca să respecte legea țării, e proscris între ai lui. Acela care sub presiunea credinței populare îi cedează, cade pe mâna răzbuunătoare a justiției. Tot așa și la duelul nostru. Acela care, în condiții ce fac din duel o datorie de onoare, îl refuză, dăunează onoarei lui; dacă îl primește, e pedepsit – o situație penibilă și pentru împričinați și pentru judecători. În vechea Romă, zadarnic am căuta fenomene analoage; instituțiile statului erau acolo în deplin acord cu sentimentul național de drept”.

(Rudolf von JHERING, 1872)

„Profesorul de drept roman nu trebuie să piardă niciodată din vedere scopul eminent practic al cursului ce-l susține; el nu va cerceta trecutul decât pentru a explica prezentul, fără a răpi studiilor de drept roman caracterul de unitate ce l-au păstrat până azi; va urmări evoluția instituțiilor juridice de la origini până în pragul legislațiilor moderne. Concomitent, va ști să reliefeze faptele care ilustrează marile principii ale filosofiei dreptului. Sinteza trebuie să domine în cursul său.

Atunci studentul va putea cuprinde sensul profund al cuvintelor lui Corneille de Bynkershock: <cel care ascultă limbajul dreptului roman aude la drept vorbind limbajul tuturor națiilor>”.

(Carl OTT, 1913)